

ROZHOVOR

Martin Kubuš sa narodil v Banskej Bystrici, kde dnes aj pôsobí ako odborný asistent na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela. Okrem pedagogickej činnosti sa venuje aj prekladateľstvu. Jeho preklady vyšli vo viacerých vydavateľstvách, ako napríklad Tatran alebo Ikar, okrem toho je aj prispievateľom prekladov do Revue svetovej literatúry. Za preklady kníh Woodyho Allena a Anthonyho Doerra bol ocenený prémiami Ceny Jána Hollého a za preklad Rezu Aslana prémiou Ceny Mateja Bela. Okrem toho je už sám činný aj ako autor a jeho literárna prvotina sa nazýva *Ani ryba, asi rak*.

Za svoje knižné preklady ste získali niekoľko prémií. Ako ste sa k prekladu dostali a aké boli Vaše prekladateľské začiatky?

K prekladu som sa dostal ako mnoho iných chtivých študentov prekladateľstva, ktorí si myslia, že už niečo vedia a chcú sa ukázať, prípadne ani nerozmýšľajú nad tým, či už niečo vedia alebo nie, a predsa sa chcú ukázať. Jazyky ma bavili, aj prekladateľské semináre, ale uvedomoval som si, že viem zatiaľ ŽALOSTNE málo a mám malú prax, preto som v lete po treťom ročníku bez prestania prekladal. Dovtedy som hlavne čítal (a hrával s kapelami), teraz to bolo naopak. Najhorúcejšie dni som trávil doma a potil sa nad textom (počítač kúrilo ako besný, ešte mi pridával). Otvoril som si knižku poviedok Johna Wyndhama a vybral prvú vec, ktorá sa mi páčila.

Prekladal som si len tak sám pre seba, do šuflíka, ako sa hovorí. Premýšľal som, ako by sa niektoré veci dali vyjadriť, špekuloval som, no keď si na to dnes spomeniem, povedal by som, že som prekladal veľmi doslovne, a preto som bol rád, že od štvrtého ročníka sme mali umelecký preklad s doc. Kenížom. Hodiny s ním mi dali veľmi veľa, pochopil som, že občas (vlastne dosť často) sa treba od formy odosobniť a zamyslieť sa nad tým, ako inak by sa tá ktorá vec dala vyjadriť, a nad tým, čo na to slovenčina a aké možnosti v nej vlastne mám. Veľké!

Veľmi dôležitá je spätná väzba – doc. Keníž nám ju dával priamo na hodinách. Študenti sa delili v zásade na dve skupiny: prví sa spravidla na smrť urazili, druhí si dali povedať a skúsili sa na to pozrieť aj z iného uhla pohľadu – napríklad z učiteľovho, ktorý mal svoje skúsenosti a oveľa viac vedomostí než my. Študent môže mať vlastný názor, môže sa s učiteľom „hádať“, no je potrebné, aby si uvedomil, že ak sa učiteľ pri nejakom probléme pristaví, zrejme na to má dobrý dôvod a študentov chce prinútiť rozmýšľať, chce, aby sa s textom pohrali a vyvarovali sa zlozvykom. Ja som patrilo do tej druhej skupiny – dal som si poradiť a ešte aj dnes si spomínam na rôzne debaty zo seminárov a spätne ich prehodnocujem. A záver? Učiteľ mal spravidla pravdu (a to si neprihrievam polievocku, aj keď to

tak možno znie). Študenti chcú okamžité odpovede, neraz chcú vidieť výsledky okamžite, ale to nejde. Tie sa dostavia neskôr (nie po dvoch semestroch, tobôž nie po niekoľkých mesiacoch – skôr len v prípade mimoriadne nadaných študentov, medzi ktorých som ja rozhodne nepatril), a pretože ich človek nevidí hneď, neraz sa dá odradiť.

Vo štvrtom ročníku som sa zúčastnil na Prekladateľskej univerziáde (úspešne) a odvtedy prekladám vždy, keď sa dá (chvalabohu, dá sa dosť často). Na univerziáde som prekladal Sakiho, a práve zbierka jeho poviedok je jedna z prvých vecí, ktoré mi vyšli (zbierku som prekladal s dvomi spolužiakmi – B. Kráľovou a M. Djovčošom, poviedky sme si rozdelili).

A keď hovoríme o začiatkoch, musím spomenúť šéfredaktorku vydavateľstva Tatran Evu Mládekovú, ktorá mi veľmi pomohla (a ja som jej dodnes veľmi vďačný). Uchádzal som sa o preklad knižky Woodyho Allena *Side Effects*. Nemal som v rukách nič, len diplom čerstvého absolventa, čo, azda uznáte, dnes nemusí byť až taká výhra. A ešte niečo, mal som diplom z univerziády a chuť. To mi otvorilo dvere do praxe. Ostatné knižky prišli postupne.

Okrem toho, že ste prekladateľ, pracujete aj ako pedagóg. Ako vnímate teóriu prekladu vo vzťahu k praxi? Dokáže prekladateľ s teoretickým zázemím vytvoriť lepší preklad?

Súhlasím s klasikom teórie prekladu – teória ešte nijakému prekladateľovi neublížila. Absencia znalosti teórie sa však môže podpísať veľmi negatívne – môže, a nemusí, určite existujú aj géniovia s prirodzeným talentom a šiestym zmyslom, a dobrými redaktormi, ale bežní ľudia by sa mali naučiť čerpať aj z teórie.

Platí to však aj naopak. Teória bez praxe je mŕtva, každý teoretik prekladu, a najmä pedagóg, by mal aj prekladať. Ono sa to potom pekne prepojí a všetko dáva zmysel, treba tomu dať šancu. Učiteľ, ktorý neprekladá a nečíta pritom aj teóriu, má problém vysvetliť učivo. Praktik prekladu sa bez teórie možno zaobíde (MOŽNO! Neriskoval by som!), ale učiteľ prekladateľstva si bez nej neporadí. Na svete sa popísalo veľa dobrých vecí a keď si učiteľ nájde dobré texty a načíta si pekné myšlienky, niečo pridá, spomenie vlastné skúsenosti, odovzdá študentom oveľa viac, ako prekladateľ, ktorý prekladá len inštinktívne.

Som presvedčený, že prekladateľ s teoretickým zázemím má väčšiu šancu na úspech. Ale ako vravím, teória nie je všetko, ani znalosť jazyka a súčasných reálií. Keď som v poslednom ročníku prekladal prvé poviedky spomínaného Sakiho, stretol som sa s veľmi zvláštnou pasážou, prvým odsekom istej poviedky: „The grill-room clock struck eleven with the respectful unobtrusiveness of one whose mission in life is to be ignored. When the flight of time should really have rendered abstinence and migration imperative the lighting apparatus would signal the fact in the usual way“ (s. 32).

Bol som zmätený, ako mnohí iní čitatelia daného textu, a tak som to ukázal dvom učiteľom, americkým lektorom. Obaja skúsení učители, angličtina je ich materinský jazyk, navyše, ako vidieť, v texte nie sú ani len odborné názvy či termíny, ktoré by porozumenie hatili. Nič, v podstate bežná veta z umeleckého textu. Radšej vám nepoviem, čo presne na daný text povedali, ale ani jeden tomu nerozumel. Odhodlal som sa zájsť za doc. Vilikovským, ktorý vtedy ešte učil v Banskej Bystrici a zhodou okolností bol v tej chvíli vo vedľajšej kancelárii. Pozrel sa na text a za dvadsať sekúnd mi to vysvetlil. Čo z toho vyplýva? Že jazyk nie je všetko, ani teória. Sem-tam zaváži len a len skúsenosť, literárny prehľad, a znalosť života (nech to už znamená čokoľvek), no tú vám štúdium dá len vo veľmi obmedzenej miere – štandardná dĺžka štúdia činí 5 rokov. Chce to roky praxe. Aj ja stále čakám a čakám... Iste, prekladám, čítam, ale je to celoživotný proces.

Spomínate si na problematické pasáže z preložených diel, ktoré vám nedali spávať?

Zhodou okolností mám poruke pekný príklad. V lete som sa pasoval s Johnom Steinbeckom, citujem z jeho knižky *Travels with Charley*: „After Spokane, the danger of early snows had passed, for the air was changed and mulsed by the strong breath of the Pacific. The actual time on the way from Chicago was short, but the overwhelming size and variety of the land, the many incidents and people along the way, had stretched time out of all bearing. For it is not true that an uneventful time in the past is remembered as fast. On the contrary, it takes the time-stones of events to give a memory past dimension. Eventlessness collapses time“ (s. 180).

Táto pasáž mi nedala spávať. Vrátil som sa k nej po dokončení hrubej verzie a musel som ju pomeniť. Konzultoval som ju aj s našimi lektormi (mladším Američanom a starším Angličanom), a ešte s kolegom anglistom, a celkom nám to dalo zabrať.

Čo by ste odporučili študentom – budúcim prekladateľom?

Aby veľa čítali – v origináli a rovnako veľa v slovenčine, aby pozerali dokumentárne filmy – v origináli i slovenčine, aby sa veľa pýtali, kým sa dá, kým sú študenti (v praxi to bude oveľa ošemetnejšie) a nebáli sa knižníc. Niektorí študenti totiž neradi pátrajú. Textová analýza ako úvodný krok v procese prekladu je potom odfláknutá, čo sa vždy podpíše pod kvalitu prekladu. Študentom som zadal text na preklad a u mnohých bolo na prvý pohľad jasné, že analýzu nerobili, ba ani veľmi nerozmýšľali. Slovo „gay“ v texte z roku 1946 preložili ako „gej“, a to ani nehovorím o tom, že z kontextu bolo jasné, že nešlo o homosexualitu. Čo k tomu dodať? Že nedávali pozor na hodinách a tak trochu sú aj leniví. Niekedy môžete hovoriť veci aj stokrát, a stále je to málo.

Učíte aj britskú literatúru, takže veľa čítate. Aký jazyk uprednostňujete? A ako vnímate kvalitu prekladovej literatúry?

Ako som naznačil v predchádzajúcej odpovedi, čítam v oboch jazykoch a neviem, či viem povedať, ktorý uprednostňujem. Azda angličtinu, ale to len preto, že som anglista a ako anglista čítam viac vecí v angličtine než v slovenčine. Skrátka som zameraný týmto smerom, vyučujem veľa v angličtine, vyžaduje si to moja práca a iné veci idú bokom. Pravda, v slovenčine čítam, ale o čosi menej. Kvalitu prekladovej literatúry nie je možné posúdiť len tak ľahko, a už vôbec nie v kontexte krátkeho rozhovoru do časopisu. Podľa mňa existujú dobré i zlé preklady, ako vždy. Mladí horliví absolventi zaiste prispievajú k skvalitneniu, no trh je veľký, preto sa k slovu dostávajú aj iní, napr. neabsolventi, „konexienti“, nehovoriac o tom, že neraz zlyhá aj zadávateľ, napríklad tak, že stanoví šibeničné termíny. Za krátky čas sa zázraky robiť nedajú.

Niektorí zadávatelia sú doslova šialení – pardon, viem, silné slovo, ale vysvetlím. Dostal som ponuku preložiť Sládkovičovho *Detvana* do angličtiny, za mesiac. Za mesiac? 250 desaťveršových spevov? $250 \times 10 = 2500$. 2500 viazaných veršov za mesiac ani neanalyzujem, nieto ešte preložím. A to malo ísť na akúsi výstavu, akože ukážka slovenskej literatúry pre potreby cudzincov, ktorí hovoria po anglicky. Nevieam, či to napokon niekto zobral, ale už len samotný nápad hovorí o mentálnej spôsobilosti zadávateľa. Na toto by mali zaviesť špeciálny paragraf a vytvoriť špeciálne policajné jednotky, obdobu NAK-y. NAPZA! Národná protizadávateľská agentúra.

Prekladáte a zaoberáte sa aj Woodym Allenom. Ako by ste opísali jeho štýl a aké prekladateľské oriešky sa v jeho textoch najčastejšie vyskytujú?

Woody Allen má veľmi rád odkazy na domácu newyorskú kultúru (často židovskú). Humor buduje najmä na nej, ale nie je mu cudzia ani európska literatúra a kinematografia. Do toho primieša slovné hry a dlhé vety a prekladateľský oriešok je na svete. Niekedy sa vyjadruje ako typický sólový komik v klube (akým aj bol, keď začínal). Pointa je na konci vety, preto máte obmedzené syntaktické možnosti, podobne ako pri poézii. Neraz treba zväžiť, čo je v danej pasáži najdôležitejšie. Pojmovosť či radšej zážitkovosť? Ak ide o humorný umelecký text, spoľahneme sa na fakt, že je to, podľa Reissovej, primárne expresívny text. Ide o zážitok, a o vtip, niektoré reálie sa dajú elegantne zameniť, a to aj bez prílišnej naturalizácie.

V druhej zbierke W. Allena, ktorú som prekladal (*Without Feathers*) je jeden kvázi esejistický text. Allen píše o pôvode slangu – vytiahne niekoľko anglických frazeologizmov a rozoberá ich zložky. Tým vzniká veľký problém, pretože naše idiómy, ktoré hovoria viac-menej to isté, pozostávajú z úplne iných komponentov. Tento text je preložiteľný len na makro-substitučnej rovine. Vzal som do úva-

hy tému jednotlivých odsekov (viac-menej) a výstavbu som kompletne zmenil. Iste, skúšal som zachovať Allenov štýl. Text sa niektorým čitateľom páčil, iným nie, ale čo už – naša práca nie je vždy vďačná.

Existuje kniha, ktorú by ste niekedy chceli preložiť?

Určite by som chcel preložiť aj ostatné knihy W. Allena, lenže to asi nepôjde – druhá zbierka sa predáva za akciovú cenu (smiešne nízku, až ma z toho „srdco“ bolí, pretože som sa na tom celkom slušne narobil), a aj tak to nikto nekupuje. Je to komerčný prepádák, takže vydavateľstvo nemá dôvod vydávať ďalšie knihy W. Allena. (Len pre porovnanie, prvá zbierka sa predávala veľmi dobre, urobila sa aj dotlač, a aj tá, pokiaľ viem, je už rozpredaná).

Mojím snom bol vždy John Steinbeck – na jar 2019 by mal vyjsť spomínaný titul *Travels with Charley*, no veľmi rád by som preložil aj zvyšné diela, ktoré v slovenčine ešte chýbajú. Ďalším snom je napr. David Lodge – zatiaľ sa mi pošťastila „len“ poviedka do *Revue svetovej literatúry*.

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

Nenazýval by som ho zradcom – toto označenie by som si ušetril pre niektorých politikov, takže ho netreba nadužívať, aby nestratilo silu. Nevieam, koľko ľudí chce prekladom ubližovať, ale občas sa to možno stane – verím, že len nechcene, ale hlbšie sa teraz k tejto otázke vyjadriť neviem.

Skôr to vidím tak, že prekladateľ môže byť pozitívny manipulátor – vylepšovateľ. Práve dokončujem preklad debutu jedného austrálskeho autora – to PDF, ktoré používam ako predlohu, ktoré nám poslal, je očividne nezredigovaný text. Je tam množstvo preklepov, no aj logických chýb – akoby si to po sebe poriadne neprečítal – občas z nepozornosti zmení meno. Všetko, samozrejme, opravujem a občas vymieňam aj slová – chcel povedať „cisársky rez“ (*cesarian*), ale napísal „suzerain“, čo je niečo úplne iné.

Môžeme autora opravovať? Ak sa zjavne pomýlil, mali by sme. Hemingwayovi „Čechoslováci“ pred rokom 1918 sú už klišé, ale autor nového prekladu ich tam nechal, lebo autora nechcel meniť – údajne je to tak aj v novom komentovanom vydaní. Chyba sa teda zachovala, ale čo je funkciou textu? Ukázať, ako sa Hemingway dokáže myliť? Nie. Funkciou textu môže byť viac, ale táto medzi ne určite nepatrí. Chyba tohto typu vyvoláva u rozhladeného čitateľa zbytočné otázky a tie zbytočne odpútavajú pozornosť od merita veci.

Otázky formuloval

Marián Kabát